

Neringa Klumbytė

Vytauto Didžiojo universitetas,
University of Illinois at Chicago

Kazimiero Prialgauskio *Spasabų* (1845) ir *Naujo altoriaus* (1847) žemaičių kalba

XVIII amžiaus pabaigoje ir XIX pradžioje greta aukštaitiško vidurietiško rašomosios kalbos varianto pradeda formotis žemaitiškų raštų tradicija. XIX amžiuje prasidėjus lituanistiniam sąjūdžiui imama svarstyti galimybė žemaičių kalbai tapti bendrine – „bendra ir vienoda visiems viešąja tautos kalba“¹. Šiuo laikotarpiu ne tik keliamos žemaičių bendrinės kalbos idėjos, bet ir kuriami bendrinės kalbos modeliai, projektai. Žemaitiškų raštų kalba formuojasi dviejų patarmių pagrindu: dūnininkų (dūnininkiškai rašė Dionizas Poška, Simonas Stanevičius ir kt.) ir dounininkų (rašė Antanas Klementas, Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Juozapas Čiulda, Simonas Daukantas, Motiejus Valančius ir kt.). Dūnininkiška tradicija vyrauja pirmaisiais XIX amžiaus dešimtmečiais, bet vėliau ima dominuoti dounininkiški raštai.

XIX amžiuje žemaitiškai pradedama leisti daug religinio turinio knygų. Nemažą jų dalį sudaro maldaknygės, daugiausia verstos iš lenkų kalbos arba kompiliuotos. Maldaknygių kalba nėra grynai žemaitiška: jose yra ir tradicinės vidurietiškos rašomosios kalbos elementų (pvz., Jokūbo Kurmavičiaus *Jeneralnas rokundas sumenės*), rašoma tradicinės ir žemaičių kalbos mišiniu (pvz., Silvestro Rucevičiaus *Jezus, Marija, Juozapas šventas*)².

1 Giedrius Subačius, „Žemaičių mąstymo apie bendrinę kalbą istorijos metmenys“, *Metmenys* 72, Chicago, 1997, 126.

2 Zigmantas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija* 4. *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas, 1990, 120.

Šis darbas skirtas dounininko Kazimiero Prialgauskio (~1801–1856) raštų žemaičių kalbai įvertinti. Remiamasi dviem Prialgauskio knygomis: *Spasabai vedimo gero ir krikščioniško gyvenimo* (1845)³ ir *Naujas altorius* (1847)⁴.

Istorinių duomenų apie patį autorių ar jo knygų parašymo aplinkybes išlikę nedaug. *Spasabų* pratarinė buvo parašyta Švėkšnoje 1843 metais, antraštiniame puslapyje Prialgauskis save vadina Švėkšnos bažnyčios kamendoriumi. Matyt, ir pati knyga rengta Švėkšnoje, nors nuo 1843 metų Prialgauskis jau buvo paskirtas vikaru į Mosėdį. Vaclovas Biržiška spėja, jog *Spasabai* galėjo būti išleisti paraginus Simonui Stanevičiui, tuo metu gyvenusiam netoli Švėkšnos⁵. Bet *Naujas altorius* jau turėjo būti rašytas Mosėdyje.

Spasabų pratarinėje Prialgauskis trumpai paaiškina, kodėl jis nusprendė rašyti žemaitiškai: „Wo asz užsystanawidams, jogiey žemaytyszko kałbo niera kningu, wedącziau ant doskonalastes duszes yr kas czionay buwa apleystu, kitur ne gales rasty; pastanawyiau dielto, padauginty tą kningiele, idant anay nieka neb truktu yr wys anoje adsyrastu, kas ira žmogou reykalingu ant iszganima“ (p. 6). Be to, čia netiesiogiai pažymima, kad ši knyga, be kita ko, skiriama ir valstiečiams (ją galėsiąs kiekvienas, tad ir valstietis, išigyti): „yr diel jos mažuma, gales kožnus turiety, kaypo pamacziu wysureykalingiausi diel iszganima, mažu kasztu yr pygiey“ (p. 8). Kitų knygos parašymo priežasčių autorius nenurodė.

* * *

1845 metais Vilniuje išleista kunigo Kazimiero Prialgauskio maldų knyga *Spasabai* iš kitų religinio pobūdžio raštų išsiskiria gana gryna žemaičių tarme, joje beveik nėra vidurietiškos rašomosios kalbos elementų. Antroje knygoje *Naujas altorius* (1847) šių elementų yra jau šiek tiek daugėliau.

Abiejose Prialgauskio knygose žemaitiškasis [ie] nemišomas su aukštaitišku [ė] (tada aukštaičių paprastai rašytu raide <e>), pavyzdžiui, *Spasabuose*: *atydiety* 39 ‘atidėti’, *diel* 11, 13 (plg. 1 pav.) ‘dėl’, *garbies* 30 ‘garbės’, *niera* 30, 19 ‘nėra’, *noriesi* 25, 45 ‘norėsi’, *turiesi* 28 ‘turėsi’; *Naujame altoriuje*: *kalbiek* 1 ‘kalbėk’, *miegsti* 17 (plg. 2 pav.) ‘mėgsti’, *neturieju* 2 ‘neturėjau’, *siedi* 24 ‘sėdi’, *wiel* 1 ‘vėl’, *žwyłkteriek* 97 ‘žvilgterėk’.

Taip pat gana nuosekliai jose skiriami žemaičių [ę] ir [i] garsai, pavyzdžiui, *Spasabuose*: *buty* 19, 20, 31 ‘būti’, *darity* 30 ‘daryti’, *yr* 11, 12, 13 (plg. 1 pav.) ‘ir’, *matity* 150 ‘matyti’, *nežynoma* 36 ‘nežinoma’, *papyldity* 33 ‘papildyti’, *waykszczioty*

3 [Kazimieras Prialgauskis,] SPASABAY WEDYMA GIERA YR KRYKSZCZIONISZKA GIWENYMA PAR WIENA KUNEGA FRANCUZYSZKAY PARASZITY, WO DABARCZIOU ANT ŽEMAYTISZKA LEŽUWY ISZGULDITY YR ANTRATIEK PADAUGINTY. par KUNEGA KAZIMIERA PRYALGAWSKI. *Komendoriu Szwieksznas Bažniczes*. [...] WYLNIUJE, Drukarnyio M. Zymelowicza Typografa. 1845.

4 [Kazimieras Prialgauskis,] NAUJES ALTORIUS ARBA Surynkimas Parsergieimu yr Małdu pri Spawiednes, Kamunyjes Szweštos, diel Lygonu yr Myrsztancziu; [...] PAR Kunega Kazimiera Pryalgauski, Kamendoriu Mosiede Bažniczes. WILNIUJE. SPAUSTUWIEJE JUOZAPA ZAWADZKIA. 1847.

5 Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas* 3, Vilnius: Sietynas, 21990, 135.

traukimus, yr patsay nebusi prizaste ant
anu.

Nekalbick isz nauje potera arba ma-
du yr tonkart, kad tau roditumes, jogiey
par wysa maŭda antpuldynicje ant tawes
mysles su wysu prizingas, tam, kun kal-
bi, arba kun apmysliji, wo nawet prisz
Diewa pati; eyk tolau spakayney, kypa
tau tas nieka nepariskaditu, yr ne douk
niejokie adsakima szunims pekliszkiems,
kuriy gal loty, ale negal ikasty. S. Au-
gustynas saka, szetonas ira sztrozniey
dydclu diel tu, kuriy jo byje, wo slabniu
kudykiu diel tu, kuriy jomi pagardij.
Atmiak jogiey dydesny turiesi nupeŭa
yr nagrada diel pagundynymu par ma-
das, pagal to, koki turiesi skausma szyr-
dies diel anu.

Norint pawiny esam melstiya tankiey
dydeley, wienokiey ritameta yr wakora
asabliwesney pawiny esam adsydouty ant
maŭdas:

Maŭdas ritmetynes apem aktas wieras,
pagorbhynyma, padiekawones, nodiejes, mey-
les, afierawoisema myslu žodziu yr dar-
bu Diewou, ant ano garbės; Pastanawy-

1 pav. *Spasabai* 13: lytys diel, yr, wysa, kuriy,
ne douk, Diewou;

LMAB, sign.: LK 19/9, Inv. Nr. 7017/649106.

Fot. Virginija Valuckienė

30 'vaikščioti', *wysa* 13 (plg. 1 pav.) 'visa', *wysy* 15, 26 'visi', *wysus* 38 'visus';
Naujame altoriuje: *ira* 2 'yra', *yr* XI 'ir', *yszpyldity* 3 'išpildyti', *klausity* 15 'klausy-
ti', *parlaykity* 2 'perlaikyti', *wysus* 4, 16 'visus'. Pasitaiko ir šiek tiek nenuosek-
lumų. Antai priesaga *-iškas* rašoma dvejopai: *-yszkas* ir *-iszkas*, (plg. *Spasabuose*:
dangiszkas 32 'dangiškasis', bet *dwasyszka* 248 'dvasiška'); *Naujame altoriuje*: *dang-
iszka* 84 'dangiška', bet *dwasyszku* 44 'dvasiškų'. Pasitaiko ir to paties žodžio
dubletų, plg. *Spasabų*: *krykszczioniszka* 16 'krikščioniška' ir *krykszczionyszku* instr.
sg. 16 'krikščioniška'.

Prialgauskio tekstuose nežymimi žemaitiški monoftongizuoti galūnių dvibal-
siai *ai* [ā] ir *ei* [ē], juose vartojamos tik atitinkamos aukštaitiškos formos su išlai-
kytais diftongais, pavyzdžiui, *Spasabuose*: *ayszkiey* 28 'aiškiai', *amžynay* 27 'am-
žiniai', *buway* 18 'buvai', *legway* 25 'lengvai', *linksmay* 42 'linksmi', *prisakimay* 39
'prisakymai', *skaytey* 17 'skaitei', *tasay* 26 'tasai', *tiktay* 12, 29 'tiktai' (matyt, nepa-
stebėta ir neišplėta tik įvardžiutinė lytis *prakieyktases* 39 'prakeiktaisiais'); *Nau-
jame altoriuje*: *buway* 2 'buvai', *gieray* 15 'gerai', *ipatingay* 45 'ypatingai', *matay* 16

'matai', *noray* 80 'norai', *tenay* 3 'tenai', *tiktay* 1 'tiktai', *žynay* 4, 24 'žinai'. Veikiausiai Prialgauskis čia sekė kitais žemaitiškais raštais. Mat dvibalsių *ai* ir *ei* nemoftongizavo Žyvatō (1759) vertėjas, Dionizas Poška, Kajetonas Nezabitauskis ir kiti žemaitiškai rašę autoriai. Danutės ir Alekso Girdenių nuomone, Žyvatē aukštaitinta „vengiant 'negražaus' digrafo [...] -aa, -ee“⁶.

Naujame altoriuje vyrauja ir aukštaitiškas dvibalsis [ie], rašomas digrafu <ie>, pvz.: *anie* 81 'anie', *apszwiesk* 100 'apšviesk', *apszwiestu* 62 'apšviestu', *diena* 76 'diena', *kiek* 58 'kiek', *kietumas* 100 'kietumas', *kokie* 66 'kokie', *kurie* 17 (plg. 2 pav.), 58, 80 'kurie', *prizasties* 59 'priežasties', *szyrdies* 62, 65, 68 'širdies', *wienas* 2, 24, 77, 97 'vienas', *wietas* 45 'vietos'. Tačiau pasitaiko ir <yj>, pvz.: *yjszkosiu* 74 'ieškosiu', *palyjkt* 60 'palieka'. *Spasabuose* šis dvibalsis dar dažnai buvo rašomas dounininkiškai ([eɪ] atspindi digrafas <iy>), pvz.: *apszwiysk* 37 'apšviesk', *aniy* 36 'anie', *iszsyliys* 36 'išsilies', *kuriy* 3, 13 (plg. 1 pav.), 36, 41, 152, 155, 247 'kurie', *melstiy* 12, 155 ~ *melsties* 'melstis', *naktiy* 36 'nakties', *prapultiys* 25, 45 'prapulties', *stotiys* inf. refl. 4 ~ *stoties* 'stotis', *swiysibes* 38 'šviesybės'. Tačiau ir čia dažnesniuose žodžiuose jau vartotas aukštaitiškas <ie>: *diena* 36 'diena', *diena* 43 'diena', *kiek* 25, 36, 154 'kiek', *niewienas* 38 'nė vienas', *prapulties* 38 'prapulties', *szyrdies* 7, 245 'širdies', *wienas* 41 'vienas'; net *Ejway* 149 'Ievai', *iszkay* 40 'ieškai', *lepsnu* 44 'liepsnų', *ližuwis* 37 'liežuvis'. Taigi *Spasabuose* Prialgauskis po truputį jau ima vartoti aukštaitišką <ie>, tačiau dar labai nenuosekliai. Ši knyga yra tarsi pereinamoji stadija, o po dvejų metų išėjusiame *Naujame altoriuje* tas aukštaitinimas jau beveik užbaigtas.

Be minėtos dounininkiškos fonetinės ypatybės ([eɪ], žymėto digrafu <iy>), *Spasabuose* vyrauja ir dounininkiškas dvibalsis [ou], rašomas <ou>, pvz.: *anou* 24 'anuo', *gaylous* 27 'gailiuos', *ne douk* 13 (plg. 1 pav.) 'neduok', *toukart* 22, 25, 37, 38 'tuokart'. Ši ypatybė dėsningai išlaikoma ir *Naujame altoriuje*, pvz.: *Anoumi* 15 'anuomi', *douty* 4, 17 (plg. 2 pav.) 'duoti', *kou* 15, 79 'kuo', *oulos* 62 'uolos', *poulu* 72, 83 'puolu'.

Iš žemaitiškų morfologinių ypatybių pirmiausia minėtinas *ō* ir *i* kamienų veiksmažodžių esamojo laiko trečiojo asmens galūnės trumpinimas. Dėsningai rašomos trumpos žemaitiškos lytys, pavyzdžiui, *Spasabuose*: *abgaun* 244 'apgauna', *atmet* 149 'atmeta', *mok* 247 'moka', *negal* 20, 38 'negali', *negird* 43 'negirdi', *reyk* 9, 148 'reikia', *trauk* 149 'traukia', *tur* 155 'turi'; *Naujame altoriuje*: *eyn* 37 'eina', *gal* 18 'gali', *gied* 37 'gieda', *mił* 83 'myli', *tur* X, 17 (plg. 2 pav.) 'turi'.

Autorius dėsningai išlaiko ir žemaičiams labai sunkiai pastebimą įvardžių *anas*, *kuris*, *tas* žemaitišką daugiskaitos galininko galūnę *-us*, pavyzdžiui, *Spasabuose*: *anus* 10, 44, 149, 150 'anuos', *kurius* 6, 12, 14, 20 'kuriuos', *nekurius* 8 'nekurios', *tus* 5, 6, 7, 151, 154, 244 'tuos'. *Naujame altoriuje* šios formos vartojamos taip

6 Aleksas Girdenis, Danutė Girdenienė, 1759 metų „Žywato“ indeksas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, 11.

pat nuosekliai, pvz.: *anus* 5, 17 (plg. 2 pav.), 25, 45, 81 'anus', *kurius* 4, 24, 36, 59, 75 'kuriuos', *tus* 24, 25, 44 'tuos'.

Abiem knygoms būdingas *o* ir *u* kamienų daiktavardžių, būdvardžių bei įvardžių žemaitiškas daugiskaitos vietininkas, pavyzdžiui, *Spasabuose*: *dayktuse* 14, 242, 247 'daiktuose', *kituse* 247 'kituose', *metuse* 8 'metuose', *wysuse* 14, 242 'visuose'; *Naujame altoriuje*: *darbuse* 67 'darbuose', *kraujuse* 97 'kraujuose', *naguse* 85 'naguose', *warguse* 65 'varguose', *wysuse* 37 'visuose'.

Žemaitiškos daugiskaitos liepiamosios nuosakos formos tekstuose taip pat išlaikomos dėsningai, pavyzdžiui, *Spasabuose*: *apimkiet* 42 'apimkit', *atimkiet* 42 'atimkit', *bukiet* 42 'būkit', *eykiet* 42 (7x) 'eikit', *gidokiet* 42 'giedokit', *parspiekiet* 15 'perspėkit'; *Naujame altoriuje*: *eykiet* 100 'eikit', *prisystebiekiet* 100 'prisistebėkit', *weyziekiet* 100 'veizėkit'.

Spasabuose ir *Naujame altoriuje* vyrauja žemaitiškas įvardžių bei dalyvių daugiskaitos naudininkas, pavyzdžiui, *Spasabuose*: *anims* 21, 44 'aniems', *tyms* 151, 247 'tiems', *tokims* 10 'tokiems', *wysims* 37 'visiems', *wysyms* 15, 247 't. p.'; *Naujame altoriuje*: *kurymys* 2 'kuriems', *tyms* 17 (plg. 2 pav.), 37, 45 'tiems', *wysyms* 17 (plg. 2 pav.) 'visiems', bet *neturentems* 73 'neturintiems' (aukštaitiška forma).

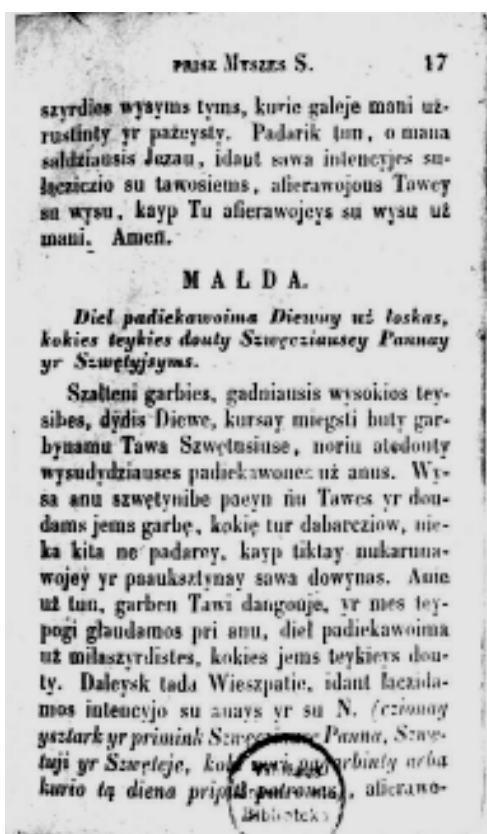
Dar viena morfologijos ypatybė – *o* ir *u* kamienų daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūnė *Spasabuose* ir *Naujame altoriuje* rašoma jau skirtingai. *Spasabuose* ji dar dėsningai žemaitiška: digrafas <ou> žymi [ou] (t. y. žemaitišką galūnę -uo), pvz.: *Adomou* 149 'Adomui', *artymou* 148, 247 'artimui', *Diewou* 13 (plg. 1 pav.), 17, 20, 21, 24, 26, 32, 45, 244, 245 'Dievui', *Dowidou Karalou* 149–150 'Dovydui Karaliui', *kunou* 39 'kūnui', *žmogou* 6, 30 'žmogui'. Tačiau *Naujame altoriuje* galūnė jau suaukštaitinta: čia randame <uy>, pvz.: *Diewuy* 15, 17 (plg. 2 pav.), 65, 101 'Dievui', *yszganimuy* 15 'išganymui', *pasytaysimuy* 16 'pasitaisymui', *Tiewuy* 78 'Tėvui', *trozkymuy* 2 'troškimui'.

Abiejose knygose dėsningai vartojamas dalies žemaičių (ypač būdingas dounininkams⁷) tariamosios nuosakos vienaskaitos pirmasis asmuo, pavyzdžiui, *Spasabuose*: *apmysliczio* 16 'apmislyčiau', *galeczio* 26, 244 'galėčiau', *nemokieczio* 10 'nemokėčiau', *parodiczio* 152 'parodyčiau', *pasygausinczio* 245 'pasigausinčiau', *surinkczio* 31 'surinkčiau', *žynoczio* 25 'žinočiau'. Tokios formos yra ir *Naujame altoriuje*, pvz.: *atraszczio* 4 'atrasčiau', *buczio* 5, 16, 36 'būčiau', *galeczio* 37, 63, 72 'galėčiau', *mileczio* 62 'mylėčiau', *pažinczio* 63 'pažinčiau', *sułącziczio* 17 (plg. 2 pav.) 'sujungčiau'.

Dalis minėtų duomenų aiškiai rodo, kad Prialgauskis buvo dounininkas. *Spasabuose* dounininkų tarmė tiesiog vyrauja, o tos ypatybės, kurios *Naujame altoriuje* yra žemaitiškos – taip pat neretai dounininkiškos. Todėl galima paabejoti kai kurių tyrėjų keliama mintimi⁸, kad Prialgauskis kilęs iš Raseinių (sakyčiau, kad

⁷ Plg. LKA III, žemėl. 103.

⁸ Biržiška 2019, 135; Zinkevičius 1990, 122; *Lietuvių Enciklopedija* 24, Bostonas: Lietuvių Enciklopedijos leidykla, 1961, 12.

2 pav. *Naujas altorius* 17: lytys miegsti, kurie, dauty, tur, anus, tyms, wysyms, Diewuy, sułqcziczio; VUB, sign.: Lr 3884. Fot. Virginija Valuckienė

galėjo būti ten gimęs, bet lietuvių kalbos turėjo išmokti kitur). Be to, ir Zigmas Zinkevičius rašo, jog Prialgauskio tekstuose „vyrauja ne pietų [...], bet šiaurės žemaičių [...] patarmės ypatybės“⁹. Vytautas Vanagas *Lietuvių rašytojų sąvade* tepažymi, jog Prialgauskis gimė Žemaitijoje, bet tikslesnės vietos nenurodo¹⁰.

Prialgauskio tekstuose nenuoseklumą likę palyginti nedaug. Jei kuris nors žodis ar forma rašoma aukštaitiškai, tai tokia jų rašyba paprastai išlaikoma visame tekste. Aukštaitiškų *Spasabuose* (pvz.: *diena* 15, 25, 36 ‘diena’, *wienas* 15, 20 ‘vienas’, *wietas* 151, 155 ‘vietas’) veikiausiai atsirado iš aukštaitiškų raštų tradicijos, o vėlesniame *Naujame altoriuje* jų net padaugėjo. Pastebėti vos keli dubletai, kai ta pati žodžio lytis turi skirtingą šaknies ar galūnės vokalizmą, pgl. *Spasabuose*:

⁹ Zinkevičius 1990, 122.

¹⁰ Vytautas Vanagas, *Lietuvių rašytojų sąvadas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, 74.

wysims 37 'visiems' ir wysyms 15, 247, kientieimus 44 'kentėjimus' ir kintieimus 243; Naujame altoriuje: isz 4, 43, 45 'iš' ir ysz 16, 18, 44.

Prialgauskis, ypač *Spasabuose*, vartoja daugiau polonizmų negu dauguma to meto autorių. Kadangi bent dalis *Spasabų* teksto, pasak autoriaus, turi būti versta iš prancūzų kalbos¹¹, galima spėti, kad prancūziški žodžiai sąmoningai keičiami lenkiškais, o ne lietuviškais atitikmenimis. Viena iš galimų priežasčių – lenkų kalbos autoritetas, rėmimasis Bažnyčios kalbos vartoseną ir bažnytiniiais raštais. Giedriaus Subačiaus nuomone, XVIII ir XIX amžių Žemaitijoje „bažnyčios kalbos normos, o tai dažnai buvo polonizmai, buvo suvokiamos esančios aukštesnio stiliaus“¹². Pabrėža, sukūręs savo bendrinės kalbos projektą, tikybos raštuose taip pat vartojo daug polonizmų, mažiau normino kalbą. Jis rašė, jog retesnis lietuviškas žodis religiniame tekste būtų „visai naujas ir liaudyje negirdėtas“, „niekad žemaičių nevertotas“¹³, vadinasi, nepageidautinas. Antra vertus, *Naujame altoriuje* polonizmų yra jau mažiau negu *Spasabuose*. Tai galbūt liudija išaugusį Prialgauskio rūpestį rašomosios kalbos grynumu.

Spasabuose ir *Naujame altoriuje* ryški lenkų rašybos ir tradicinių bažnytinių tekstų įtaka. Antai prieš balsį [e] Prialgauskis žymėjo priebalsių [g] ir [k] minkštumą, pvz., *Spasabuose*: giera 3, 155 'gerą', kielu 242 'keliu'; *Naujame altoriuje*: gieresni 20 'geresni', Kietwyrta 58 'ketvirta'. Antra vertus, po minkštojo [l] nerašė žemaičių dvibalsio [ie] (bendrinės kalbos *ē*) pirmojo dėmens <i>, pavyzdžiui, *Spasabuose*: iszgaletu 7 'išgalėtų', pargalesi 5 'pergalėsi'; *Naujame altoriuje*: galetumi 62 'galėtum', ne galeje 24 'negalėjo'. Po <l> nerašė ir minkštinamojo <i>, *Spasabuose*: dydelu 31 'dideliu', gaylous 33 'gailiuosi'; *Naujame altoriuje*: gaylous 12 'gailiuosi', prietelu 29 'draugu'. Vartojo tradicinius dviraidežius <cz> [č] bei <sz> [š] ir pan.

Bet be paties bendriausio tradicinės rašybos bendrumo, nepastebėta nei lingvistinių, nei biografinių duomenų, leidžiančių daryti išvadas apie kitų konkrečių žemaitiškų raštų įtaką čia analizuojamiems tekstams. Nematyti nei *Žyvato* (1759), nei Klemento, Poškos ar Pabrėžos tekstų tiesioginės įtakos. Pavyzdžiui, *Žyvate* vartotas dviženklis <yi> [ei], Klemento – vėliausiu žinomą periodu <yj> bei <ij>, Poškos – <ij> bei <ji>, Pabrėžos – <yi>. Tokiame kontekste *Spasabų* dviraidežis <iy> yra savitos Prialgauskio rašybos bruožas. Prialgauskis nevertuoja nei Klemento raidės <u>, nei Pabrėžos <ś> ir <ź> žymėti [š'] ir [č'] ar dvigubinamų balsių <aa>, <ee>, <ii> ir kt., nei Poškos ir Daukanto <û>. Vadinasi, galima manyti Prialgauskį buvus gana savarankišką kūrėją.

11 Prialgauskis nurodo: „PAR WIENA KUNEGA FRANCUZYSZKAY PARASZITY, WO DABARCZIOU ANT ŽEMAYTISZKA LEŻUWY ISZGULDITY YR ANTRATIEK PADAUGINTY“ (antraštinis puslapis); „prydiejau parskiryimus: apey Sakramenta pakutas, pariedima sawa giwenyma [...]“ (pratarmė).

12 Giedrius Subačius, „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, *LAIS* 8. Asmuo: tarp tautos ir valstybės, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 48.

13 Subačius 1996, 48.

Negausūs ir biografiniai duomenys neleidžia atsakyti į klausimą, kokią vietą Prialgausko raštai užima XIX amžiaus žemaičių kultūriniame sąjūdyje, kaip jie siejasi su bendrinės žemaičių kalbos kūrimo pastangomis, kurios aiškiai matyti iš Klemento, Poškos, Pabrėžos ir kitų to meto autorių raštų. Prialgausko požiūrį į kalbą galima rekonstruoti nebent iš *Spasabų* ir *Naujo altoriaus* tarminių skirtumų. Kai kurių žemaitiškų ypatybių keitimas aukštaitiškais *Naujame altoriuje* iš dalies galėtų žymėti sąmoningos autoriaus orientacijos į kitatarmį skaitytoją užuomazgą, bandymą tekstą padaryti prieinamą ne tik žemaičiui, bet ir aukštaičiui (tai remtų Daukanto, Valančiaus pavyzdžiai). Gal Prialgauskis, išleides žemaitiškesnius *Spasabus*, kai ką nutarė paaukštaitinti dėl tradiciškai buvusios prestižiškesnės aukštaičių tarmės (ypač religiniuose raštuose)? Antra vertus, sunorminta ir gana tvarkinga *Spasabų* kalba liudytų autoriaus intenciją diegti bendras žemaitiškas normas. Pats žemaitiško teksto, be kita ko, skirtas ir valstiečiams, buvimas gali reikšti, kad XIX amžiaus viduryje visuomenė jau buvo bepasirengianti tokią tekstą skaityti.

Literatūra ir šaltiniai:

- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 21990: *Aleksandrynas* 3, Vilnius: Sietynas.
- GIRDENIS, ALEKSAS; DANUTĖ GIRDENIENĖ, 1997: *1759 metų „Ziwato“ indeksas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Lietuvių Enciklopedija* 24, Bostonas: Lietuvių Enciklopedijos leidykla, 1961.
- [PRIALGAUSKIS, KAZIMIERAS,] NAUJES ALTORIUS ARBA Surynkimas Parsergieimu yr Maľdu pri Spawiednes, Kamunyjes Szweťos, diel Lygonu yr Myrsztancziu; [...] PAR Kunega Kazimiera Pryaľgawski, Kamendoriu Mosiede Baźniczes. WILNIUJE. SPAUSTUWIEJE JUOZAPA ZAWADZKIA. 1847.
- [PRIALGAUSKIS, KAZIMIERAS,] SPASABAY WEDYMA GIERA YR KRYKSZCZIONISZKA GIWENYMA PAR WIENA KUNEGA FRANCUZYSZKAY PARASZITY, WO DABARCZIOU ANT ŽEMAYTISZKA LEŻUWY ISZGULDITY YR ANTRATIEK PADAUGINTY. par KUNEGA KAZIMIERA PRYAŁGAWSKI. *Komendoriu Szwieksznas Baźniczes*. [...] WYLNIUJE, Drukarnyio M. Zymelowicza Typografa. 1845.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1996: „Jurgio Ambrazejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, *LAIS* 8. *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 10–113.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1997: „Žemaičių mąstymo apie bendrinę kalbą istorijos metmenys“, *Metmenys* 72, Chicago, 125–148.
- VANAGAS, VYTAUTAS, 1996: *Lietuvių rašytojų sąvadas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1990: *Lietuvių kalbos istorija* 4. *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas.

Neringa Klumbytė

THE LOW LITHUANIAN LANGUAGE IN KAZIMIERAS PRIALGAUSKIS' *SPASABAI* (1845) AND *NAUJAS ALTORIUS* (1847)

Summary

At the beginning of the nineteenth century writings based on Low Lithuanian dialects had become predominant in Lithuania. The Catholic priest Kazimieras Prialgauškis' (~1801-1856) religious books *Spasabai vedimo gero ir krikščioniško gyvenimo* (1845) and *Naujas altorius* (1847) are examples of certain efforts to codify the Low Lithuanian standard. *Spasabai* is almost entirely based on the North Low Lithuanian dialect (Dounininkai). This book stands out among other similar editions of the period for its quite consistently codified Low Lithuanian forms. On the other hand there are more traditional High Lithuanian dialect features in the next book by Prialgauškis (*Naujas altorius*). It might be evidence of Prialgauškis' attempt to develop certain High Lithuanian features in his version of the written language. All this means that the native dialect of Prialgauškis was North Low Lithuanian instead of South Low Lithuanian as certain scholars have so far maintained.

NERINGA KLUMBYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Daukanto g. 28

LT-3000, Kaunas, Lietuva

elektroninis paštas: neringa_klumbyte@fc.vdu.lt

Gauta 1998 m. birželio 7 d.